

לימוד תורה בגיל הנעורים

הרב משה בלייכר

א. תפקיד החינוך בדורנו

ברשות הרבנים הנמצאים פה, וברשות כל הציבור הקדוש. כפי שהזכיר הרב רוני אגל טל, מבחינה רוחנית, אחד הדברים הגדולים שעומדים על סדר היום שלנו, בתקופה הזאת- בדור הזה, הוא איך אנחנו בונים את בנין הרוח, בנין החיים, בנין הנפש והרגשות, היחס לחיים, בתור מציאות כזאת, שתהווה קידוש השם, שעליו יאמר "ישראל אשר בך אתפאר". הדבר הזה, הוא לא משימה רק כדי לבנות את עצמנו. הדבר הזה נוגע לכל עניינו של עם ישראל.

ב. החיים הטבעיים של עם ישראל

אנחנו יודעים את מה שכתוב בתורה בפרשת לך לך. אתמול, הביאו יחידה מיוחדת של חיילים לישיבה, לחברון, אני קפצתי חצי שעה לדבר איתם, ביני וביני. אמרתי להם, שכשהקדוש ברוך הוא אומר לאברהם "לך לך מארצך", הקדוש ברוך הוא הביא אותו מארם נהריים, עירק. הביא אותו לכאן. "ואעשך לגוי גדול, ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך". הוא אמר לו "גוי גדול", שיהיה לתפארת לכל עמי תבל. אבל אנחנו לא עושים את זה כדי להיות

לתפארת, אלא כשאנחנו חיים את החיים המיוחדים שלנו, בעומק שלנו, באמת כל המציאות צריכה להאיר. באופן טבעי ואמיתי, כל מציאות החיים, המציאות הלאומית, הציבורית, הרגשית, הטבעית, חיי היום יום, הכל צריך להאיר. וכרמז לדבר, כיוון שאנחנו נמצאים בחנוכה, אמרתי, שכשמתתיהו הכריז על הקרב נגד היוונים, ליוונים היה צבא גדול מאוד. אנחנו רואים בספר המכבים, עשרות אלפי אנשים עם פילים. פילים! פילים זה טנקים, כמו הטנקים של היום. יהודה יוצא לקרב, והצבא של יהודה היה צבא "יש מאין", בזמן הטוב כמה אלפים של אנשים. כשיהודה יצא לקרב, הוא לקח "תהילים נגד פילים"? הוא ישר אמר תהילים, וכל החיילים של היוונים נפלו מהפילים שלהם? לא. יהודה יצא לקרב עם חרבות. ואיפה הוא למד את זה? הוא למד את זה באתונה? בספרטה? שם כשאדם היה נולד, הוא היה הולך ישר לתוך פנימייה צבאית, היה לו מסלול. איפה יהודה למד? מסתמא לא למד בפנימייה צבאית. נו, מסתמא, הוא למד אצל מתתיהו, ב"חדר", למד תורה ב"חדר". מסתמא, איזה בטלן. מה הוא מסוגל להגיד? תהילים? אולי ללמוד קצת? הוא מסוגל לצאת לקרב נגד האימפריה היוונית הגדולה, מלומדי המלחמה, שניצחו את הפרסים בקרבות גדולים, הכריעו את הצבא הפרסי האדיר. היוונים, שהם אתלטים כל כך מצוינים, נגדם יהודה יוצא לקרב. מילא, אם הוא רוצה להגיד תהילים, אז הוא יכול להגיד תהילים. אבל יהודה לא יוצא עם תהילים, הוא יוצא עם טילים נגד פילים. טילים אמיתיים, טילים של אז זה חרבות. מה הוא עושה? יהודה בונה צבא, קומנדו, יחידות נבחרות, שהיום אפשר ללכת ללמוד בבתי ספר צבאיים את הקרבות של יהודה. יהודה יצא לקרב מתוך נועזות גדולה. ויהודה שלמד בחדר, לכאורה הבטלן הזה, מתוך טהרת הקודש, עושה "בית ספר" ליוונים. לא ב"הלכות צבא ומלחמה" ברמב"ם. הוא עושה להם "הלכות צבא ומלחמה" ב"הלכות צבא ומלחמה" ממש, איך לוחמים, הוא מלמד אותם בתכסיסי קרב.

ג. ההתגלות שבחנוכה

ומזה אנחנו אומרים את ה"ישראל אשר בך אתפאר", "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו", מזה יוצא לנו ההלל, שאנחנו אומרים בחנוכה, כמו שהגמרא אומרת, שחנוכה הוא חג שהיה בארץ ישראל, והוא חג שהיה במצב שאנחנו כבר לא עבדי אחשוראש, לעומת פורים, שאנחנו עדיין לא אומרים הלל, כי עדיין היינו עבדי אחשוראש, ולא עבדי השם. בחנוכה, זכינו להיות עבדי השם. וכמו שהרב צבי יהודה היה רגיל להזכיר הרבה פעמים, שחנוכה הוא חג של ארץ ישראל, כנגד ה"להשכיחם תורתך". ובחג הזה אומרים הלל, כי בחג הזה התגלה שמהתורה שיהודה למד ב"חדר", ומהטהרה הזאת של הקודש, שממנה יצא יהודה, על ידי הכוהנים הקדושים, "כוהניך הקדושים", ממקור המקדש, שממנה נבנים חיים, וממנה יוצרים צבא, וממנה, כמו שאומר הרמב"ם, חזרה מלכות לישראל יותר ממאתיים שנה. וזה חידוש גדול מאד! והחידוש הזה, הוא הניצחון האמיתי על היוונים. ומזה אמרתי קצת לחיילים, שבאו אתמול לשיבה.

ד. האחריות לחנך

האחריות שמוטלת עלינו, גדולה מאד. אני לא יודע אם בהרבה דורות הייתה על ציבור כל כך קטן, אחריות כל כך גדולה לגורל האומה, כמו בדור הזה. והאחריות שלנו, היא לא סתם אחריות, זאת אחריות לבנות חיים שיהיו בגדר של קידוש השם! חיים כאלה שהתורה תאיר, שהתורה תקרין. שכל המציאות הטבעית והלאומית, הכל יהיה מוקרן. חיים של קידוש השם, שכשיראו את החיים האלה יגידו, כמו שהגמרא אומרת במסכת יומא, שכשרואים תלמיד חכם

שמשאו ומתנו בנחת עם הבריות, אומרים "ראו פלוני שלמד תורה, כמה נאים מעשיו", זה תלמיד חכם שמאהב שם שמים על הבריות, זה מצוות ואהבת את ה' אלוקיך. הרמב"ם מונה את המצווה הזאת בכלל מצוות "ואהבת את ה' אלוקיך", שאדם יאהב קודם כל את השם, ומתוך כך הוא מאהב שם שמים על הבריות.

ה. איך לחנך?

מתוך זה, מתוך ההרגשה- ההבנה- ההכרה בערך המיוחד שקיים בדור הזה, רציתי באמת לעסוק בסוגיה הזאת, שהיא באמת מאד עמוקה, ומאד רחבה. אחת הבעיות, שכמדומני עומדות על פרקנו, היא איך אנחנו משתדלים בעזרת השם, לבנות את הנפש של הילד בדור הזה. ילד, נער, מבוגר, זה לא משנה. לבנות אותה בדור הזה, בתקופה הזאת, שאנחנו חיים עם כל המשמעויות שלה. לבנות אותה בצורה האידיאלית ביותר מבחינת התורה שלנו, ומבחינת עם ישראל, ולבנות אותה בצורה האידיאלית ביותר מבחינת הבריאות הנפשית שלו, ביטויי כוחות הנפש שלו, ומבחינת המרחב של החיים שאיתו הוא נפגש, כי הרי אנחנו כידוע חיים בעולם מאד מאד רחב, אנחנו חיים בעולם, וקודם כל אנחנו חיים בתוך עם ישראל, ברוך השם. אנחנו לא רוצים שיגדלו נערים שלא יודעים מה זה עם ישראל. אנחנו רוצים שידעו מה זה עם ישראל, בצורה טובה, אבל אנחנו חיים בתקופה כזאת, שהחיים ברוך השם פרושים לפנינו. איך אנחנו עושים את הדבר הזה בלכתחילה, ואיך אנחנו משתדלים להבין את הדברים מתוך הבנתה של תורה?

לשם כך, כמובן בקצרה, אנחנו צריכים להבין כמה דברים. אנחנו יודעים שהאדם, כל אחד מאיתנו, וודאי בדור הזה שעם ישראל חוזר לחיים, וחוזר לחיים זה דבר מאד משמעותי, והכוונה חוזר לחיים היא שכוחות החיים מתעוררים. אנחנו לא "נעבעכים"! לא "נעבעכים". אנחנו בדור של אנשים שחוזרים לארץ ישראל, ובארץ ישראל חוזרת בריאות של חיים, וגבורה של חיים. כמו שהרב כותב על רבי עקיבא, שאנחנו צריכים לחנך גם לחינוך של גבורה תורנית. צריכים לחדש את החידוש הזה! בדור הזה צריך גבורה של חיים, עוצמה של חיים, וברוך השם שזה כך.

ו. לדעת את תכונת הנפש

יש היום הרבה פסיכולוגיות, לא נאריך בהם. אבל השאלה מהי הפסיכולוגיה, לא הפסיכולוגיה במובן של "פסיכולוגיה" שלומדים באוניברסיטה. מהי ההכרה שלנו, מהי באמת תכונת הנפש הבסיסית שהיא יסוד היסודות להבנת נפשו של האדם? (של האדם, הילד, הנער.) ומדוע זה כל כך חשוב לנו? מכיוון שאם אנחנו לא מכירים את תכונת הנפש הבסיסית, אנחנו עלולים לטעות טעויות גדולות. אם אני מפתח כישרון מסוים בילד או בנער, ואני רוצה לתת לו את סיפוקו, ואני גם רוצה שהילד יגדל, ויהיה ילד שמח ופורח, אלא מה הבעיה, שאני לא יודע מי זה הילד, ומהי תכונת הנפש הבסיסית שלו, וממילא אני יכול לתת לו הרבה דברים, אבל לא נתתי לו את המזון הראוי לו לפי תכונתו. לכן, דבר ראשון ראוי לדעת מהי תכונת הנפש הבסיסית של הנער, של האדם. האדם בכלל, אבל ודאי וודאי אדם מישראל. השאלה השנייה היא, אחרי שכבר יודעים מהי תכונת הנפש, כיצד מזינים את התכונה הזאת? ומדוע זה חשוב, מכיוון שכל דבר בעולם שקיים בנו, כדי שיצא לפועל צריכים להזין אותו במזון

בריא. למשל, נניח שאני אדם בריא, בריא בתכונתי. אבל כדי שאני אהיה בריא, והבריאות תצא לפועל ולא תקולקל, צריך לאכול אוכל בריא. אדם שיאכל אוכל לא בריא, לא יעזור לו כלום, הוא יחלה, אין פטנטים בעולם שלנו. לכן צריכים להזין אותו במזון בריא. ואם אני רוצה לפתח אותו עוד יותר, ולא רק להשאיר אותו על מצבו הסטטי, ודאי וודאי שאני צריך ללמוד איך להזין אותו במזון בריא ונכון, כדי שתכונתו תלך ותפתח ותצא לפועל. את זה אנחנו רוצים בעזרת השם להשתדל להעמיד מול עינינו, ולנסות לראות את הדברים גם הלכה, וגם למעשה.

ז. "קרבת אלוקים"

לרב קוק זצ"ל, יש מאמר שנקרא "קרבת אלוקים" (מאמרי הראי"ה 32). ואין עניני ללמוד את כל המאמר כרגע, אני אקרא את המשפטים הראשונים שלו. אומר הרב כך: "הטבעיות הטהורה של נשמת האדם, יכולים אנו להכיר בהבחנה עמוקה וחודרת בקטנותו של אדם, בתקופת הילדות, בעוד לא נזדהמה נשמתו בזהמת ה"שאור שבעיסה" שבמהומת החיים. בהבחנה מבררת רואים אנו, כמה נוח הוא אז האדם לקבל רגש אלוקי, וכמה הוא מוכשר להיות מושפע לחבת קדושה ויראת שמים, תיכף משבא לכלל דעה כל שהיא." זאת אומרת, אם אנחנו נרצה לדעת ולהכיר מה היא התכונה הנפשית הבסיסית של האדם, האדם- אבל בצד האמיתי שלו, הראשוני והראשיתי שלו, המקורי, מה עלינו לעשות? צריך להיפגש עם הילד הקטן, בראשית דרכו, לפני שהילד יזדהם ממהומת החיים. זה קשה מאוד, כי הזמן שלוקח לילד להיפגש עם מהומת החיים הוא בדרך כלל קצר מאוד. ודאי בתקופות שלנו, שעוד פעם הכל פרוש לפני האדם, לכן הזמן מאד קצר. אבל אם נפגש עם הילד בתחילת דרכו,

נמצא, שהנטיה הטבעית של הילד היא נטייה של טהרה, נטייה של שאיפה לקרבת אלוקים. נוח לו לקבל את זה! אין לו התנגדות לקבל דברים ומושגים, נחמדים, טהורים ואמיתיים. ולכן אומר הרב כאן, "על כן באו גם טובי החושבים של הפדגוגיה לידי הכרה, שהחינוך הדתי הטהור, המואר בשכל טוב ומרופד ברגשות עדינים, הוא החינוך היותר טבעי להאדם בילדותו." דרך אגב, הרב מתכוון פה "חושבי הטובים", גם לגויים. כשהרב צבי יהודה היה מלמד את המאמר הזה, הוא היה מספר תמיד שהיה ברוסיה איזה מישהו, שהיה מחנך, ועשה מחקר, והוא גילה שהילד נוטה בנטייה טבעית לקרבת אלוקים, לפני שהוא מקבל את החינוך של רוסיה הקומוניסטית. אז ככה הוא גילה, על פי מחקר טוב, נו, הוא גילה את זה, אבל מיד אחרי שהוא גילה את זה, הוא זכה לגלות שיש גם בית סוהר ברוסיה... בכל זאת, זה מה שהוא גילה על פי המחקר, שהחינוך לטהרה ולקרבת אלוקים, הוא טבעי לילד. אומר הרב, אבל

ח. בגדלותו של האדם

"בגדלותו של אדם, אמנם חזון יקר הוא." אבל כשאדם כבר גדל, אז "חזון יקר הוא, מפני מחשכי החיים הרבים, למצוא אדם שנשמתו האלוקית מאירה בו כפי עצם טבעה וטהרתה." אבל כשאדם גדל, והוא נפגש עם החיים עם כל מחשכיהם, ועם כל הדמיונות שלהם, ועם כל האגואיסטיות שמצויה בחיים, ועם כל הפרטיות שמצויה בחיים, שלכאורה על פניה נראה כביכול כאילו זה החיים, וכאילו טבעו של האדם הוא הרבה פעמים טבע אגואיסטי, טבע פרטי, טבע דמיוני וטבע חומרי, כך נראה. מדוע? כי אנחנו פוגשים את רוב בני האדם כבר בשלב השני. השלב השני הוא השלב שכבר אחרי המפגש עם החיים, ואחרי המפגש עם החיים אנחנו הרבה פעמים כבר איננו זוכים לראות בעין, לפחות

חיצונית, לראות שמה שמתאים לאדם זה דווקא הטבע של קרבת אלוקים, ודווקא שאיפה טהורה ועדינה היא מתאימה לאדם. אבל מדוע? לא מפני שבאמת האדם נוטה לחיים החיצוניים, ולא בגלל שהאדם באמת בטבעו הוא חומרי, אגואיסטי ודמיוני, אלא מכיוון שמהומת החיים, מחשכי החיים, והעולם כולו, מזינים אותנו עשרים וארבע שעות בהבנה שאנחנו חיים בעולם פירודי. הם מזינים אותנו בהבנה שבעולמנו אני זה לא אתה ואתה זה לא אני, וזה עולם שמורכב מהרבה פרטים, ושאין בו איזה שהוא נשמה, איזשהו אידיאל חי. על פי הבנה זו, צריך לבנות פילוסופיות שלמות בעולם שלנו. פילוסופיות, פסיכולוגיות, ו"פסיכולי-פסיכולוגיות", כדי להסביר את כל טבעיו של האדם, את רגשותיו של האדם, את כוחותיו ואת הדינאמיקה האנושית. להסביר את הכל על פי העולם כפי שהוא נראה כבר לאדם המבוגר, וכפי שהוא נראה לאדם אחרי שהוא רואה את העולם, ואחרי שהוא נפגש עם מחשכי החיים, וכבר ניזון מהם, ונבנה על פיהם.

ט. "האדם מחפש משמעות"

אמרתי פעם, אני אגיד את זה באיזה משפט. אתם יודעים, יש איזה ספר, בטח שמעתם, מסתמא. יש שיטה שלמה של פרנקל, שהיה תלמיד של פרויד, ושינה את דרכו. בכל זאת, יש לו שיטה שאומרת שהאדם מחפש משמעות. גילה "גילוי גדול!" חשוב מאוד. הוא גילה שאדם מוכן בשביל משמעות למסור על זה את נפשו. טוב, אבל המקצוע שלו היה פסיכיאטר, אמונה זה לא המקצוע שלו, בזה הוא לא מתעסק, הוא פסיכיאטר קליני, ובזה הוא עוסק. אז על פי התיאוריה ש"האדם מחפש משמעות", הוא גילה שבתוך האדם בוערת השאיפה למשמעות. אבל מהי המשמעות? האדם מחפש אותה, היא בוערת

בו. כן, אבל מה המשמעות? אין משמעות, יש רק חיפוש למשמעות. מספר שם תלמיד שלו, כיצד הוא מרפא אנשים. פעם באה אליו אישה אחת, שהיתה בדיכאון, ואותה אישה שקלה מאה שלושים קילו. אמר פרנקל, או, האדם מחפש משמעות, אני אמצא לך משמעות, ומה המשמעות, שתרזי ממאה שלושים קילו, למאה קילו. משהו כזה. ככה הוא ריפא אותה. אבל משמעות יותר מזה, אין. האדם מחפש! זה כמו שאתה אומר, האדם צמא. אבל למה הוא צמא? אולי הוא צמא לשתות נפט? אולי הוא צמא לשתות משהו אחר? הוא צמא. אבל אם הוא צמא, כנראה שיש סיבה שהוא צמא, וכנראה שיש משהו שאליו מתייחס הצימאון הזה. זה כבר לא בתחום של פרנקל, זה כבר עובר את הגבול של העולם הרפואי, ובזה הוא לא מתעסק.

י. העולם מתחיל מתוך תכונה אלוקית

אבל אנחנו, לא מתביישים. עם ישראל לא מתבייש, הרב קוק לא מתבייש לומר שאנחנו כן מתעסקים בזה. ברוך השם. בזכות מה? לא בזכות עצמנו, אלא בזכות שהשם בחר בנו מכל העמים. זכינו, אשרינו, מה טוב חלקנו, מה נעים גורלנו, שזכינו למתנה מהשמים, שאנחנו יודעים להיפגש ולהבין את המציאות ממעמקים. ולפי זה, אנחנו באים ואומרים, וזה בעצם מה שהרב אומר כאן, שצריך להבין, שכשאנחנו נפגשים עם האדם, אנחנו עוד לא מדברים עכשיו על תורה. אנחנו עכשיו מדברים על האדם, על הילד, על הנער. לא תורה עדיין! על האדם. קודם כל, מיהו האדם? מה מניע את האדם? יש בו כל מיני רגשות. רגשות שהוא זקוק לאהבה ולחסד. האדם, יש בו לכאורה כל מיני יצרים של תחרות, ועוד דברים אחרים. במבט פשוט, מניעים אותו הרבה כוחות ויצרים, כפי שנראים בעולם החיצוני. הרב אומר שלא כך. הרב אומר שהעולם,

האמונה שלנו, ההכרה שלנו שהקדוש ברוך הוא ברא את העולם, "בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ", החידוש שלנו בדבר הוא לא רק בדיעה שהקדוש ברוך הוא ברא את השמים ואת הארץ, זה אולי חידוש גיאולוגי-ארכיאולוגי. החידוש שלנו בדבר הזה הוא שכשהקדוש ברוך הוא ברא את השמים ואת הארץ, הוא ברא גם את העולם, ואת האדם, באותה תכונה אלוקית, שעל פיה ומתוכה, ומתוך הרצון האלוקי, נברא העולם. ולכן, מה שמניע את כל החיים, מה שמניע את כל המציאות, מה שמניע את כל כוחות החיים, זה אותה תכונה אלוקית שמצויה באדם. ואותה תכונה אלוקית, היא לא רק משהו שמיימי, זה לא רק משהו עליון, זה לא משהו שמרחף מעלינו. אפשר לומר "תכונה אלוקית", ולהבין את זה כאיזה משהו נשמתי, פנימי. ודאי שזה כך, אבל אותה תכונה אלוקית, היא גם בונה את החיים. זאת אומרת, בצורה פשוטה, זה שאנחנו מסוגלים לאהוב אחד את השני, לדוגמה, ממה זה נובע? וממה נובע שזה אנחנו מסוגלים לאהוב אחד את השני, זה כל כך גורם לנו לאושר ולסיפוק, וזה כל כך נחמד וכל כך נעים? זה לא בגלל שיש איזו תכונה חיצונית, או משהו חיצוני שגורם לנו. לא! הסיבה לזה היא כי העולם מתחיל מתוך תכונה אלוקית. והתכונה האלוקית, יוצרת בנפשנו תכונה אחדותית, יש בתוכנו שאיפה אחדותית, אמיתית וטהורה. אנחנו אנשים בעלי תכונה אידיאלית טהורה, ואותה תכונה אידיאלית וטהורה שמצויה בקרבנו, גורמת בנו לעונג ולשמחה, בלהביע את אותה תכונה, בזה שאנחנו יודעים לחייך לשני בסבר פנים יפות, ובזה שאנחנו יודעים לאהוב את השני. כל זה נובע מהתכונה האלוקית שבאדם. לו יצויר, שלא הייתה בנו תכונה אלוקית, היינו כמו כלבים. כלבים לא מחייכים אחד לשני. אנחנו לא כלבים, נבראנו בצלם אלוקים. בגלל אותו צלם אלוקים שמצוי באדם, ובתכונת האדם, יש לנו רגשות חיים, תכונות

חיים, ורגש של יחס לזולת. נעים לנו, טוב לנו בטוב אמיתי, לא טוב חיצוני, להקרין סימפטיה, אהבה, נעימות ונחמדות.

יא. סימפטיה לחיים

ויותר מזה, אם התכונה האלוקית מאירה בקרבנו, אז יש לנו סימפטיה גם לחיים. מדוע יש לנו סימפטיה לחיים? כי אז החיים בשבילנו זה לא חיים של תחרות בין אדם לשני, זה לא חיים שמה שחשוב לנו זה ההישגיות, כמה נרויח, וכמה נציג יותר מהשני, ולא שאני עומד מול השני, ומסתכל על השני כאיזה אדם שהוא מהוה בשבילי מתחרה. לא! אין דבר כזה בעולם! שטויות והבלים. שקר וכזב. אנחנו אנשים שמשלימים אחד את השני, ומשלימים אחד את השני לא כפרטים, אלא כולנו שואבים, יונקים ומבטאים מטרה אחת, אמת אחת, תכונת חיים אחת. שמאירה בקרבנו. והתכונה הזאת, הופכת להיות תכונה נעימה וסימפטית, מלאה יופי ומלאה הוד. ואז, כשהחיים ניבטים אלינו מתוך מבט אחדותי כזה, ומבט אצילי כזה, ומתוך אותו מבט של קרבת אלוקים שמאירה בקרבנו, מאירה בקרבנו תכונה חיה, ואז החיים הופכים להיות חיים מאירים, ועם ישראל בא להאיר את החיים באור כזה.

יב. החיים בהארה האלוקית

(שאלה:)מה זה כלל ישראל? מה הפרוש שנבנינו כאומה? עם? מדינה? למה אנחנו רוצים שנהיה עם? למה הקדוש ברוך הוא רוצה שנהיה עם? מה המיוחד בעם?

(תשובה:) עם, פרוש הדבר הוא, שאנחנו לא מתחילים כאנשים פרטים, וקודם כל יש בנו רוממות כללית, נשמה אחת, תכונת חיים אחת. תכונת חיים סימפטית אחת, שמאירה בקרבנו. והסימפטיה הזאת, הנשמה הזאת, האחדות הזאת, שמאירה בקרבנו, היא גורמת לנו את הדינאמיקה, את המוטיבציה של החיים. אנחנו רוצים לבנות יחד, אנחנו רוצים שכל אחד יבנה את תכונתו, ויוציא אותה לפועל בצורה טהורה ונעימה. ואז יש מצב של "ורב שלום בנייך", אז מופיע עולם כזה, מציאות כזאת, כמו שאנחנו אומרים בתפילה "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך", ויש אור, הארת פנים. כשהחיים לא בנויים על הישגיות, על תחרות, ועל כל הדברים שרק יוצרים את הפרטיות והאגואיזם, אלא החיים בנויים על שאיפה של טהרה, עדינות ונעימות, אלו החיים שבנויים מתוך הארת החיים האלוקית, ו"באור פניך נתת לנו ה' אלוקינו תורת חיים ואהבת חסד", לא חסד, אהבת חסד. אהבת חסד היא הנעימות שבתפיסה האידיאלית הטהורה, שמופיעה בחיינו.

יג. מהפכת החיים המאירים

זאת אומרת, שכשאנחנו מדברים למעשה על עם ישראל על מדינת ישראל, על הדור שלנו, אנחנו מדברים על מהפכה. מהפכה אמיתית. והמהפכה היא בזה שנבטא בעצם חיינו את העובדה שבחיים יש תכונה חדשה, תכונה אידיאלית כללית, מאירה, חיה, ונעימה, שממלאת אותנו סימפטיה, אהבה, נעימות, רוממות רוח ורוממות של קדושה, אז החיים עדינים, ואז החיים קדושים, ואז החיים ניצלים מכל מיני דמיונות חומריים ואגואיסטים, שממלאים את האדם כשהוא שקוע בתוך הפרטיות שלו. ואת הנעימות הזאת, והעדינות הזאת, צריכים לגלות. וכשהחיים מאירים, הם נצלים מכל מיני מחשכי החיים, כמו

שהרב כותב כאן. זה מה שאנחנו רוצים לחדש. ואת השאיפה הזאת, בא עם ישראל לברר. וזאת עבודה מאד קשה, כי זה לא לבנות מדינה. לבנות מדינה זה קל! זה אפילו לא לבנות התנחלויות, וזה אפילו לא לגור בחברון. לבנות, לגור, להתנחל, להיות בצבא, זה העבודה הקלה שבדברים. זה העבודות הקלות שבמקדש. העבודות הקשות שבמקדש, הן להאיר את החיים, בכל מקום שאתה נמצא, לבטא את הסימפטיה ואת ההארה הכללית שבחיים.

יד. אוהב את הבריות

וכמה מאירים דבריו של הרב צבי יהודה, שהיה חוזר כל כך הרבה פעמים על מה שכתוב "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", והוא אמר, לא "אוהב את הבריות" כדי "לקרבן לתורה", אלא "אוהב את הבריות" - מצד עצמן, ו"את הבריות" שהם לפעמים אנשים לא הכי סימפטיים שבעולם, ומתוך כך הם יתקרבו לתורה. כי אם התורה היא תורה מאירה ואלוקית, אז התורה שווה באמת, והתורה באמת תורת אמת.

טו. הרגשת הילד

זאת המהפכה שאותה רוצים לחולל. ואם אנחנו מבינים שזאת נפשו של הנער הישראלי, אז אנחנו יודעים שהנער בישראל זקוק לחיים מאירים. אבל מאירים-בהבנה הזאת. לכן קודם כל הוא זקוק לזה שתהיה סביבו מעטפת. מעטפת כזאת של אנשים, של הורים, של חברה. אנחנו רוצים שכל החברה בישראל תהיה כזאת, בעזרת השם, של חברה שקודם כל רואה את החיים לא מתוך אגואיסיטיות ופרטיות, אלא מתוך שאיפה עדינה ואצילית שהאדם בונה ומחיייה אותה, וממילא גם הילד עצמו מרגיש שהוא לא נמצא בעולם שכל העולם בוחר

אותו, והוא צריך כל הזמן לעמוד בהישגים ותחרויות וכו'. לא! הוא נמצא בעולם שמקריין לו סימפטיה, נעימות ובריאות. והכוחות הטבעיים והנחמדים שלו, כמו שהרב כותב כאן, יוצאים "ברגשות עדינים". הכוחות הטבעיים שלו יכולים לצאת אל הפועל בדרור, בחירות. בחירות עדינה ונחמדה, לא בחירות של שקיעה חומרית.

טז. ההתמודדות עם מחשכי החיים

הבעיה היא, איך אנחנו מתמודדים עם כל מחשכי החיים. נניח שזו היא תכונתנו, כמו שהרב אומר. אבל איך מזינים את התכונה הזאת? הרי אנחנו יוצאים לעולם, אנחנו לא חיים בתוך ואקום, ולא חיים במעבדה. העולם שלנו הוא גדול, סואן ומלא תחרויות. אדם צריך להגיע להישג זה, ולהגיע לציון זה, ואין סוף דברים. מה יזין בתוכנו את התכונה העדינה, הנחמדה והסימפטית שבקרבנו?

זה מה שאומר הרב באגרת קע. צריך לדעת, לא מספיק שנהיה בריאים, היסוד לבריאות, הוא הזנה בריאה. והזנה בריאה, פרוש הדבר שיש לך קודם כל במה להזין, במשהו בריא. וברוך השם, שחנן אותנו הקדוש ברוך הוא ב"חיי עולם נטע בתוכנו", כמו שאומר הטור- "זאת תורה שבעל פה". והחידוש הגדול והעצום שחנן אותנו הקדוש ברוך הוא, שהוא באמת חידוש עצום, שבתוך העולם שלנו, המעשי, נתן לנו הקדוש ברוך הוא דרך חיים אידיאלית ואלוקית, שחיה בתוך הפרטים ובתוך המעשים, בתוך הסברות ובתוך השכל. יש לה גם כלל, מגמה כללית גדולה שצריכה להבנות, מתוך מגמה של לימוד אמונה ויראת שמים, והיא חיה גם בפרטים, ובפרטי פרטים. ואפשר להגות בה יום

ולילה! וכשהאדם הוגה בה, ועוסק בה משחר טל ילדותו, הוא ניזון במזון בריא. וכמובן שלא מספיקים הפרטים, אלא כל זה צריך להיות מלווה בסימפטיה, בנעימות ובאהבה, באותו "אוהב את הבריות" שלא תלוי ב"מקרבן לתורה", אלא "אוהב את הבריות" מצד עצמן. ה"בריות" הן הרבה פעמים הנוער. גם הם בריות! צריך להיות "אוהב את הבריות" מצד עצמם. כמו שאני אומר הרבה פעמים, שלפעמים ילד חוזר מהבית ספר, ודבר ראשון ששואלים אותו הוא "נו, כמה משניות למדת", או "כמה חומש למדת", ואם שאלת את זה, זה כבר לא תמיד "אוהב את הבריות", זה אוהב את ה"תורה של הבריות". כך זה לא "אוהב את הבריות", אלא ש"אוהב את הבריות" זה שכשילד בא הביתה, אתה אוהב אותו, כי הוא בן שלך, כי הוא בריה, כי הוא נחמד. כי הוא הכל! נו, בעזרת השם, אם זאת התורה של האבא, והוא אוהב את הבריות, ואם הוא מלא סימפטיה ונעימות, אז בעזרת השם גם הילד יאהב את התורה. ויאהב את התורה באמת! לא כדי להתחרות, ולא כדי להשיג ציון טוב. אלא מצד זה שיש לו סימפטיה לדברים. אז התורה היא תורת חיים.

יז. אסור להיות כנועים

ומבחינה זאת, וזה מה שכותב הרב באיגרת קע, אסור לנו להיות כנועים. כנועים לתפיסה שהעולם שלנו זה עולם של פרטיות, שהעולם שלנו זה עולם של הישגיות. כל זה - כניעה לשעבוד רוחני. ומפורסם הדבר, מה שהרב צבי יהודה היה אומר על משרד המשפטים ומשרד החינוך, על השעבוד שיש לנו כלפיהם. אסור להיות כנועים! כי הכניעה אליהם, זה כניעה לפסיכולוגיות ולתפיסות עולם, שקודם כל מחזיקות אותנו ברובד שהעולם שלנו מתחיל מאיזה מבט חיצוני. אבל אנחנו, אנו מאמינים בקדוש ברוך הוא, ואנחנו

מאמינים שהקדוש ברוך הוא ברא עולם טוב, עולם מאיר, עולם מלא באידיאל חי, "אלוקים חיים ומלך עולם". ואנחנו גם יודעים שהמשימה של עם ישראל בדור שאנחנו חוזרים לארץ ישראל, היא, בעזרת השם, להעמיד דורות, נערים וילדים, שמראשית ילדותם חיים. וכך גם הנוער יצא בריא. ובמשימה הזאת, הוא מה שהזכרתי בתחילת דברי, גם הציבור שלנו- המכונה "שלנו", יבחן. בגלל שהציבור שלנו צריך להאיר את כל עם ישראל, כי גם אנחנו יוצאים מתוך כלל ישראל.

יח. המציאות ב"אור פניך"

יש הרבה "פרובלמות", אני לא אכנס עכשיו לפרובלמות. אני רק רוצה להעמיד את ה"תזה". אבל המשימה היא להעמיד ילדים שהמציאות מאירה להם פנים, מציאות אידיאלית נחמדה, "באור פניך". ושהילדים האלה יבינו, שהארת הפנים הזאת מופיעה בתורה, והתורה היא למעשה היסוד לכל בניין החיים, לכל קדושת החיים, ולכל הופעת שם השם בעולם. וההזנה הזאת שלנו שמתבצעת בפרטים, במעשים ובסברות, ממילא תיהפך להיות דבר טבעי להם, כי זה באמת טבעי לעם ישראל. זה החידוש שלנו, מה שהתחלתי מהנקודה של יהודה שלמד בחדר. זה טבעי לנו! ומי שחושב שמתוך הזנה זו החיים לא ייבנו מספיק טוב, כי הילד לא למד איך להתמודד עם בעיות כאלה וכאלה, הוא טועה טעות גדולה. כי אולי לפעמים הילד ילמד איך להתמודד עם בעיות כאלו ואחרות, אבל הוא לא ילמד איך להאיר את נפשו, והוא עלול להיות באותם "מחשכים", שלצערנו הרבה מעם ישראל שרויים בהם, בגלל שהם לא זכו להיפגש עם אותה הארת חיים. ואנחנו, שכן זוכים לזה, בעזרת השם, החובה והזכות הגדולה שיש לנו, גם כלפי עצמנו, וגם כלפי עם ישראל, היא לבנות בניין

שלם של לימוד, בעזרת השם, לימוד של הארת חיים, של סימפטיה לחיים, והבנה שאנחנו עוסקים פה במהפכה גדולה שהיא הצלת עם ישראל, ושזה עניינו של הדור שלנו, ומתוך זה, לבנות את המזון הקבוע, הטבעי והיומיומי של הילד, בצורה נעימה ונחמדה, שממלאת את עיקר יומו, ואת רוב יומו, ורובו ככולו. אנחנו רוצים שיהיה כפי שהיה מקובל בעם ישראל תמיד. וזה לא דבר פשוט כל כך, כידוע, וכל אחד לפי תכונתו, כל ילד לפי תכונתו, וכל מקום לפי תכונתו. אנחנו לא באים לפרט פה עכשיו. ובעזרת השם, מתוך, ודרך הרבה בירורים, אם נבנה את הבניין הזה, אז נהיה שותפים למפעל האלוקי. ו"עתידה בת קול לעתיד לבוא להיות מפוצצת בראשי ההרים ובאוהלי הצדיקים, ואומרת: "מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו". הפעולה שלנו עם אל, היא לבנות דור בריא. דור בריא ברוח שלו, בנפש שלו, בהארת החיים שלו, בקדושה שלו ובריא בהכרה הבריאה של קרבת אלוקים, שקרבת אלוקים היא דבר שמרומם, מקדש ומשמח. ואתה בריאות, תביא לכך שיתברר בנו- יופיע בנו "ישראל אשר בך אתפאר".

יט. להיות שותפים למהפכה הרעיונית

כמובן, אני חושב שהדבר הזה, הוא לא רק פילוסופיה, והוא לא רק אמירות במובן הרוחני. אנחנו הרבה פעמים יראים ומפחדים מכל מיני דברים. לא תמיד יש לנו את העוז, לבוא ולשאת דגל של מהפכה בחינוך, מהפכה חינוכית-רעיונית. ומה שיכול לקרות הרבה פעמים, הוא שאנחנו שותפים לעם ישראל, אבל מרוב שותפות לעם ישראל ולחיים, בכך שאנחנו כל כך נחמדים, שאנחנו בעצם שותפים ל"שבלוניות" הרגילה של המציאות. ואז, הבתי- ספר שלנו, הישיבות שלנו, ועוד, (עוד פעם, אני לא נכנס לפרטים, אינני רוצה להיכנס

לפרטים. היינו עוסקים בכל אדם פרטי, היה אכפת לנו מצד ערבות הדדית. אבל זה לא כרגע העניין שלנו. וגם באמת צריך לבחון, כל דבר לגופו, כמו שהרב רוני הזכיר בהתחלה. אבל אנחנו מדברים על רמת הרעיון, השאיפה.) השאיפה שלנו צריכה להיות של כל אחד עם עצמו, עם הילד שלו ועם החינוך שלנו, להיות שותפים למהפכה רעיונית, למהפכה שאפשר לבנות חיים חדשים מתוך התורה, ואפשר לחדש את פניה של האומה מתוך התורה. וכשאני אומר "את פניה של האומה", אני מתכוון, כמו שאמרתי, גם את הפנים של כל שאיפות החיים ותכונות החיים. אפשר לבנות נוער חדש וילדים חדשים, ילדים שבאמת יאירו. אני אומר ש"יאירו" לא רק בזה שהם ידעו עוד ש"ס, וידעו עוד ראשונים ואחרונים. זה הרבה מאד, וזה חשוב מאד. אבל לא רק בכך שידעו עוד ש"ס וראשונים, אלא שהש"ס והראשונים אצלם יהיו דבר שמאיר את החיים. יראו שהילדים האלה שמחים יותר, ושיש להם סימפטיה יותר גדולה למציאות, והכל אצלם מקרין יותר, מקודש יותר ואידיאלי יותר. אני לא מדבר בגלל המופת החיצוני, הם באמת יבטאו את מה שבאמת חי בתוך עם ישראל כולו. זה חי בתוך עם ישראל כולו! גם בקיבוצים, גם ב"דיזנגוף". לא משנה איפה!

כ. הצימאון לחיים

התורה היא לא דבר שלנו, התורה היא דבר של עם ישראל, עם ישראל האמיתי. עם ישראל צמא לזה כמו אויר לנשימה, מכיוון, שכמו שאמרתי בהתחלה, הצימאון לחיים בדור הזה הוא מאד גדול. אנחנו דור צמא חיים. אנחנו דור צמא חיים, בגלל שברוך השם אנחנו חוזרים לארץ החיים. ארץ החיים היא ברוך השם ארץ מעוררת, אנחנו לא נמצאים בגלות, לא בקברים. בחוץ לארץ היינו בבית קברות, ברוך השם אנחנו לא בבית קברות, אנחנו

נמצאים בארץ ישראל, וזה דבר טוב. יש צימאון גדול. אפשר למלא את הצימאון הזה בשני אופנים: או למלא אותו בכל מה שמנסים למלאות אותו בדברים חיצוניים, ולהעמיס עלינו עוד ועוד דברים והישגים כאלה ואחרים, טכניקות ורעיונות כאלה ואחרות, וטכניקות על גבי טכניקות, שיש אנשים שעמלים עליהם יום ולילה, שמתבטאות בכל מיני דברים, כגון פטנטים למיניהם. העולם עסוק כל הזמן למלא את המציאות בפטנטים, בכדי להזין את הצימאון שיש. וכל זה במשבר, כי "הנפש לא תמלא". כי זה באמת לא ממלא! מצד שני, גם בתורה, אם נראה את כל התורה לפעמים כתורה שמתקשרת להישגים, למבחנים של משרדים כאלה או אחרים וכדומה, זה עוד פעם מצמצם את התורה. ואפילו אם התורה תהיה בגדר של אותה תחרות, שמורגלת בכל מיני מוסדות, היא גם כן לא תורת חיים. היא עוד לא חיים. היא לא חיים שלמים.

כא. יש לנו חיים!

אנחנו רוצים לחנך, בעזרת השם, שזהו עניינו של עם ישראל, שלחיים יש ערך עצמי, ולחיים יש ערך עצמי כשהם ממולאים בתכונה אידיאלית- מוסרית- אמיתית, וכך יש להם ערך עצמי. ואותה התכונה האידיאלית המוסרית האלוקית שלנו, מופיעה בכל התורה כולה. לכן אנחנו צריכים להרים את עצמנו מכל השפל הזה, ולבוא ולומר לעם ישראל, לומר לילדים ולומר לנוער: רבותי! יש לנו חיים! אנחנו באים להציב אידיאל שלם. אנחנו לא לומדים בשביל חיצוניות כאלה ואחרות. אנחנו לומדים כי התורה היא תורת חיים, וכלל ישראל צמא חיים, וכל הבניין הלאומי שלנו, הוא בנין של חיים.

כב. הערך של לימוד התורה

ברוך השם שזכינו שיש לנו תורה כזאת. ללמוד רש"י אחד, זה דבר נפלא! ללמוד רש"י זה דבר נפלא, כי יש הרבה אנשים בעולם, אבל הם לא זוכים ללמוד רש"י. יש מיליונים של אנשים בעולם, שלא יודעים מה זה רש"י. גם בעם ישראל, לא כולם לומדים או יודעים מה זה רש"י. גם לא כל מי שלומד רש"י, וזאת הבעיה העיקרית, יודע להבין איזה זכות זה ללמוד רש"י. בעצם, זה העיקר, כי לפעמים יש לך יהלום, אבל אתה לא יודע שהוא יהלום, אתה חושב שהוא זכוכית. אנחנו לא לומדים את הזכות הזאת לעצמנו. איזה זכות זה ללמוד אביי, ללמוד רש"י, ללמוד תוספות וללמוד בכלל. ללמוד! להבדיל, כמו שאדם נהנה לשתות כוס מיץ, והוא שמח ומרגיש שזה טוב לו ונחמד לו.

כג. לחנך ל"תורת חיים"

אנחנו צריכים לחנך את עצמנו, שיש לנו חיים. חיים אידיאליים ומאירים. זכינו לזה, אשרינו שזכינו, ואנחנו לא מתביישים מאף אחד. ואת המהפכה הזאת, אנחנו רוצים לעשות, ולהעביר הלאה, שאצלינו מה שחשוב, הם לא ההישגים, ולא התחרויות, ולא אם תצליח פה ותצליח שם, ולא דברים אחרים. לא! אצלנו חשוב שתרצה שהשני יצליח. אם אתה ילד, שתרצה שהשני יצליח, סימן שאתה ילד טוב. אם אתה ילד שכשהשני יגיד סברא בגמרא, אתה תשמח, זה דבר טוב. אה! ברוך השם! עכשיו אני מרצה ממך. לא בגלל שאתה אמרת סברא יפה, זה שאמרת סברא יפה זה לא מזיק. אבל זה שהשני אמר סברא יפה ואתה שמח, זה דבר טוב, וזה סימן שאתה מבין עניין. זה סימן שהתורה באמת פעלה עליך. זה מה שחשוב לי, לא שאתה גאון ויודע את כל התורה כולה, אלא

כמו שאתה יודע את התורה, או לא יודע, זה לא משנה, אתה שמח שהשני יודע, כי התורה היא חיים, והחידוש של התורה, הוא שהחיים הם דבר כללי ואידיאלי, והם דבר מלא סימפטיה, נעימות ורוממות. את זה אנחנו צריכים לבנות. ומתוך זה, תבנה בקרב הנפשות של הילדים והנוער גם ענוה. ענוה נעימה, לא ענוה שנובעת מתוך זה שאני כן יודע ולא יודע, משחקים של ענוה. אלא ענוה אמיתית, ענוה שבאה מתוך חשק. זה נחמד להיות עניו. עניו, זה להיות שייך לכולם, להיות שייך למטרה כולה. איזה יופי! איזה נחמד זה להיות שייך למטרה כולה, כי המטרה היא כל כך נחמדה ואמיתית.

כד. ציונים ב"מעלה חבר"

כשקמה ה"שיבה הקטנה מעלה חבר", בהתחלה היא קמה בחברון, היה אפשר שבתוך הישיבה יתנו ציונים. מה יותר טוב מציונים? בהתחלה היו באים תלמידים מבתי ספר, הייתי רואה שהוא קיבל תשעים, והוא תשעים ותשע, והוא תשעים ושמונה תשעים ושמונה פסיק שמונה. אבל מלכתחילה, כשקמה הישיבה, אמרתי: אין ציונים בישיבה! ודאי לא כאידיאל. אין! אין ציונים! אין ציונים מסיבה אחת, כי לכאורה, זה גורם לחוסר מוטיבציה אצל התלמידים. למרות שבהתחלה זה מאד מכשיל, אם אדם בא כשהיה איזה עליו, או משהו כזה, ומסתמא ההורים שלו וכולם, בטח בדקו כל הזמן, וכולם ציינו אותו לשבח. ופתאום הוא הגיע לישיבה, וכבר לא מסתכלים על הציון שלו, וגם הוא לא מסתכל על הציון שלו, כי אין לו דבר כזה. אז לכאורה, זה פסט נישט, זה לא מרומם כל כך. אמרתי- לא! לא צריך ציונים, למרות שבהתחלה זה לא פשוט. זכרתי שהיה בישיבת "מרכז הרב" אפשרות שיהיה משגיח בישיבה, והרב צבי יהודה אמר: לא! אם היה משגיח, מסתמא היו לומדים יותר טוב. לא תמיד היה

את הלימוד הפורח ב"מרכז". הרב צבי יהודה לא הסכים שיהיה משגיח! ולמרות שלכאורה יש בזה מכשלה, הוא לא הסכים, כי צריך שאנשים ילמדו מתוך רוממות אמיתית. גם אנחנו כאן, אותו דבר.

כה. האמת שקיימת בדור

אפשר לבנות נוער בריא, שלומד מתוך נעימות, סימפטיה, רוממות נפש ואצילות, וזה באמת קיים בהם. וזאת עובדה, והעובדה הזאת מנצחת, והיא מנצחת את כל התפיסות האחרות. וזה לא רק קיים בפרטים מסוימים, הרצון להיות אמיתי, קיים בכלל בנוער, בדור הזה. יש בדור הזה נוער, שכל כך רוצה להיות אמיתי, כן ובריא. וכשאתה אומר לו דברים אמיתיים ונחמדים, הוא פשוט מתרומם. זה קשה להאמין איזה נוער יש לנו היום! ואני אומר בדרך אגב, זה לא רק הנוער הדתי. כשאתה מדבר עם חיילים, או כשאתה מדבר עם אנשים סתם, שאולי אתה לא יודע מה הם עושים ביום יום שלהם, אתה נדהם לראות כמה קל לדבר על דברים אמיתיים. אמנם לא תמיד קל להגשים אותם, זה נכון. אבל כשאתה נותן גם את הצד המעשי, זה מה שאמרת "המזון", איך מגשימים את הדברים האמיתיים, והדברים חוברים יחד, קשה להאמין איך אפשר לבנות בנין אחר. לא שהוא קל, לא שהוא פשוט, ולא שאין לו פרובלמות. זה לא קל לעבור מדבר לדבר. אבל קשה להאמין!

כו. צריך סימפטיה בין המחנכים לילדים

מצד שני, אני אומר שכל זה כרוך בדבר אחד, והוא התנאי שיש סימפטיה בין המחנכים לילדים ובין ההורים לילדים. לא על תנאי שהוא ילמד תורה, אני חוזר ואומר עוד פעם, כי ברגע שהילד יודע שמותנית האהבה אליו בלימוד תורה, אז

התורה בשבילו היא כבר לא חיים, התורה בשבילו היא מבחן. ואם התורה בשבילו זה מבחן, אז זה לא תמיד דבר פשוט. יש תנאי גדול! לא שאסור לאהוב ילד, להגיד לו כמה נחמד שאתה לומד תורה. אבל צריך שיהיה גם קשר, נחמדות, סימפטיה ואהבה, קודם כל מצד עצמו. וזה קשור למה שאמרתי קודם, כי כשהתורה לא פרטית, ולא כדי שהבן שלי יהיה גאון, וכדומה, ואני גם לא מחנך אותו שיהיה גאון, מבחינת זה ש"אתה הגאון", אלא אתה לומד תורה כדי שגם השני יהיה גאון, בעזרת השם, וכדי שכל עם ישראל יהיה גאונים, "ועמך כולם צדיקים", וזה שאתה בכלל מסוגל ללמוד תורה, זה בזכות שיש איזה קיבוצניק בגן שמואל, כי אם הוא לא היה, גם אתה לא היית לומד תורה.

כז. הזכות שבתורה

וזה מה שהרב צבי יהודה היה אומר תמיד, והיה חוזר על זה כל כך הרבה, שאם היתה אישה אחת, או שפחה אחת, חסרה בהר סיני, לא היתה ניתנת תורה לישראל, ואם אתה לומד עכשיו תורה בישיבה, זה בזכות הקיבוצניקים שנמצאים באני לא יודע איפה, ואם הם לא היו אתה לא היית לומד תורה, כי התורה לא נתנה לך, וזה מה שהרב צבי יהודה היה חוזר כל כך הרבה, שללמוד תורה מתוך "אשר בחר בנו מכל העמים", זה לא כדי שאתה תהיה צדיק וגאון, אם יש לך בכלל את הזכות לגעת בתורה, וזו באמת זכות, וצריך לדעת, שלגעת באב"י זה זכות, ולגעת ברש"י זו זכות, אנחנו לא "אוכלים אב"י" כמה שיותר, "אב"י אמממ", ונגמר הדף, זה זכות לגעת באב"י, לגעת ברבא זה זכות, זה דברי אלוקים חיים. ובמה זכינו? זכינו כי הקדוש ברוך הוא נתן לנו, והוא נתן לנו, לא כי הוא נתן את התורה לי, ולא לך, וגם לא לו, הוא נתן את זה לגוף שקוראים לו "עם ישראל", לאומה, למדינת ישראל. למה הוא נתן? כי הוא

"בחר בנו", לא בחר בי, ולא בחר בו, בחר בנו. ואם ילד מתחנך לכך, והוא לומד את זה, אז יש לו שייכות לכלל, שייכות לחיים ולמציאות. זה גם לא משנה מה שהוא יצא אחר כך, אנחנו לא יודעים אם אדם יצא תלמיד חכם או לא. זה לא משנה, אבל העיקר, שהוא נוצר ילד בריא, ילד עם סימפטיה, טוב ונעימות, ילד עם ענוה. זה מה שבונה את העז והעוצמה של החיים.

כח. מקומם של הפרסים

שאלה: האם אפשר לתת פרסים?

תשובה: זה לא סותר, אפשר גם לתת פרסים, השאלה היא מה העיקר פה, השאלה היא מה המרכז של הכל. אפשר מפה ושם. הבעיה היא, שבעולם שלנו, הפרסים יותר מדי חשובים. אני גם לא מדבר על הדרכות מעשיות, ודרך אגב, אני לא אמרתי שלא יעשו את זה במוסדות, ושלא יתנו ציונים. אני אמרתי מה צריך להיות. לעשות בלי ציונים, זה גם מצריך הרבה עמל. אני חושב שאפשר להקים ככה לפחות בגיל של תיכון, אני חושב שאפשר, אני לא אומר איך לעשות מעשה כזה, אני לא בונה מוסד, אני לא יודע לחנך. אף פעם לא עסקתי בבית ספר. לא לימדתי בבית ספר. אני אומר על דרך הרעיון. גם צריך בשביל זה כוחות נפשיים. אבל אני חושב, שאפשר לבנות ככה מוסדות, ונכון, ודאי שאם אתה בונה את החינוך ביסודו בצורה נכונה, אז אפשר פה ושם לתת דברים טובים. השאלה היא, מה המרכז של הדברים. זו הנקודה, מאיפה הכל מתחיל. חנוכה שמח, ושנזכה בעזרת השם, מתוך המוסיף והולך, ל"אור חדש יזרח על ציון ועל כל מקראיה".